

Stilistiikan oppikirja kielen- ja kirjallisuudentutkijoille

Language, discourse and literature: an introductory reader in discourse stylistics. Toim. RONALD CARTER ja PAUL SIMPSON. Unwin Hyman, London 1989. 298 s.

Viime vuosina on varsinkin Englannissa ilmestynyt lukuisia tyylintutkimusta ja kaunokirjallisuuden kieltä käsitteleviä oppikirjoja, antologioita ja monografioita. Carterin ja Simpsonin toimittama artikkelikokoelma *Language, discourse and literature* on niistä tuoreimpia. Teoksen kirjoittajat työskentelevät Englannin ja muiden Brittiläisen kansainyhteisön maiden yliopistoissa. Artikkelien teoreettisena taustana on nimenomaan 1970- ja 1980-lukujen brittiläinen kielentutkimus: Hallidayn systeemikielioppi, Sinclairin ja Coulthardin diskurssianalyysi ja Henry Widdowsonin ja Roger Fowlerin stilistiikka. Muualla Euroopassa sekä yllättävästi myös Amerikassa tehty tutkimus jää kokoelmassa sivuun.

Language, discourse and literature on edistyneen opiskelijan ja uutta lähestymistapaa tuttuihin ongelmiin hakevan tutkijan oppikirja. Teoksen toimittajat varoittavat, että kirjan lukemiseen tarvitsee kielentutkimuksen ja stilistiikan perustiedot. Niitä he kehottavat opiskelamaan mm. Widdowsonin teoksesta *Stylistics and the teaching of literature*

(Longman, London 1975) ja Leechin ja Shortin oppikirjasta *Style in fiction* (Longman, London 1981). Carterin ja Simpsonin tavoitteena on näyttää, että kaunokirjallisen teoksen lingvistisen analyysin kohteena voi olla yksityisten kieliopillisten rakenteiden, lauseiden, sanojen ja äänteiden sijasta laajempi kokonaisuus, kaunokirjallinen diskurssi. (Kirjallisuuden kieltä tarkastellaan kieliopin käsittein, pienemmissä yksiköissä, Carterin toimittamassa antologiassa *Language and literature: an introductory reader in stylistics* [Allen & Unwin, London 1982], jossa on myös joidenkin käsillä olevan teoksen kirjoittajien artikkeleita.)

Esipuheessaan Carter ja Simpson katselevat kaunokirjallisuuden kielen tutkimuksen tähänastista kehitystä ja yrittävät viitoittaa tietä tulevaisuuteen. 1960-lukua he pitävät formalismin vuosikymmenenä, kun taas 1970-luvun tyylintutkimuksessa korostui funktionalismi. Kuluva vuosikymmen on »diskurssi-stilistiikan» aikaa, ja tulevaisuudessa, 1990-luvulla, he ennustavat tämän suuntauksen keskittyvän yhä enemmän kielenkäytön yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin.

Mitä sitten on diskurssin tason analyysi? Kokoelman artikkeleita ja Carterin ja Simpsonin esipuhetta lukiessa ydinajatuksiksi nousee se, että kaunokirjallisen teoksen (kuten minkä tahansa tekstin) tutkijan on kyettävä yhdistämään kieliopin ja pragmatiikan työkalusto niin, että lopputulos (analyysi) kertoo jotakin järkevää ja hyödyllistä koko teoksesta, ei vain analyysin kohteeksi valitusta tekstikatkelmasta – toisaalta hänen on sijoitettava analyysin välitön kohde teoskokonaisuuteen. Diskurssia analyysoiva tyylintutkija ei voi väistää tulkinnan ongelmaa. Carter ja Simpson pitävät tärkeänä analyysin toimivuutta ja testattavuutta, sitä, että tulkintaan on päästävä johdonmukaisesti käytettyjen lingvististen työkalujen avulla. Pohtiesaan teoreettisen suhteutuskehityksen ja tekstin tulkinnan ongelmia he korostavat – Roger Fowlerin hengessä – ettei

Kirjallisuutta

tutkimuksessa voi rajoittua vain pelkkään kaunokirjalliseen tekstiin vaan on osoitettava teoksen kielenkäytön ja tyylin yhteydet muihin teksteihin (intertekstuaalisuus) ja sosiaaliseen kontekstiin.

Carter ja Simpson myöntävät ongelmalliseksi mm. sen, että analyysimalli ja sen teoreettinen tausta vaikuttavat tulkinnan muotoutumiseen; arvoista vapautta, objektiivista tutkimusta ei ole. Toinen ongelma heidän mukaansa on se, että vaikka pystyisimmekin osoittamaan jonkin ilmiön tekstistä, mikään ei takaa, että se olisi ilman muuta tulkinnan kannalta relevantti. He huomauttavat myös, että analyysi voi sopia valittuun malliin ja teoreettiseen kehikkoon mutta siihen perustuva tulkinta ei välttämättä anna oikeaa kuvaa tutkimuskohteesta. (S. 6.)

Haluaisin poimia punnittavaksi vielä yhden ongelman. Analyysimallia demonstroivan esimerkkitekstin valinta on aina tutkijan vallassa. Niin Carterin ja Simpsonin kokoelmaa kuin myös useimpia muita modernin lingvistiikan hyödyllisyyttä kaunokirjallisuuden analyysin avuksi markkinoivia artikkeleita voisi syyttää liian »onnistuneesta» esimerkki-analyysin kohteen valinnasta. Jos jokin kuvaustapa sopii yhteen romaanin tai näytelmän katkelmaan tai runoon, sopiiko se johonkin toiseen? (Jokainen sanokaamme tekstianalyysin kurseille esimerkkitekstejä haeskellut lienee joutunut tekemisiin tämän ongelman kanssa.) Oppikirjan lukijalle tämä on hankalaa: voiko kokeneen tutkijan taidokkaan analyysin jälkeen ryhtyä soveltamaan samoja menetelmiä esimerkiksi oman opinnäytteensä kohteeseen? Ja kuka takaa, mitä siitä syntyy? Onko syy mallin soveltumattomuuteen vain soveltajan omassa päässä?

Objektiivisuuteen ja tieteellisyteen pyristelevän stilistiikan ongelmana on se, että vuosisatain perinnettä ei tahdottaisi heittää hukkaan. Analyysin kohteenahan ovat yksityiset, yhteisön arvokkaiksi kanonisoimat teokset, joiden arvo on juuri niiden yksilöllisyydessä. Tavoitteena eivät voi olla mitä tahansa tekstejä koske-

vat yleistyksiset vaan diskurssianalyysin ja viime vuosien pragmatiikan tarjoamien käsitteiden hyödyntäminen analyysin kohteina oleviin ainutlaatuisiin teksteihin. On pystyttävä sanomaan jotakin yleisesti kiintoisaa jostakin ainutkertaisesta, ja samalla on muistettava tuon ainutkertaisen tutkimuskohteen kytkökset edustamansa tekstilajin, muiden tekstien, kulttuurin, yhteiskunnan ja ajan kontekstiin. Näistä yrityksistä Carterin ja Simpsonin antologian artikkelit ovat hyviä esimerkkejä.

Kirjan ensimmäisessä artikkelissa Walter Nash osoittaa Hamletin alkukohtauksen nokkelan analyysin avulla, miten tekstin tarkastelu etenee eri vaiheissa. Nashin artikkeli alkaa kohtauksen parafrasilla, sitten seuraa itse tekstiä ja siitä laadittua parafrasaa selostava kommentaari-osa ja lopuksi varsinainen (Initiation—Response -mallia ja Gricen maksiimeja soveltava) analyysi. Nashin valitsemista teoreettisista kehyksistä voi olla monta mieltä, mutta tärkeintä hänen artikkelissaan on sen osoittaminen, ettei tekstintutkija voi lähteä suin päin analyysiapparaatin kanssa kohteensa kimppuun. Tutkijan on tunnettava tekstinsä. Tekstin tuntemus auttaa myös analyysin loppuvaiheissa: Hamletin vahdinvaihtokohtauksesta löydettyjen puheaktien luokitukset ja taulukointi eivät riitä: havainnot on kyettävä kytkemään näytelmän kokonaisuuteen, ja niiden arvon voi punnita vain sillä, miten ne auttavat koko näytelmän tulkitsemista.

Samoja latuja kulkevat myös kokoelman toimittajat Carter ja Simpson omissa artikkeleissaan. Simpson käsittelee faattista viestintää surrealistisessa romaanissa ja Carter runon keskustelunomaisia piirteitä. Carterin artikkelin johdatus ja ensimmäinen alaotsikko on »Intuitioista analyysiin». Koko programmista saa käsityksen luettuun toisen alaotsikon: »Intuitioiden tuolle puolen: ideologia, tulkinta ja diskurssi». Carterin rehellisyys ja selväjärkisyys miellyttää. Hän tunnustaa tutkijan intuitioiden ongelmallisuuden, sen, miten in-

tuitioista aloittaminen rajoittaa näköaloja ja miten tulkinnan pitävyys näin vaarantuu. Valitessaan analyysinsä kohteeksi melko tunnetun W. H. Audenin runon ja selostaessaan eri kriitikoiden tulkintoja siitä Carter pystyy kuitenkin osoittamaan, miten intuitiot voivat olla yhden kulttuurin ja tietyn ajanjakson piirissä osin yhteisiä. Toisaalta hän muistuttaa, että intuitiot riippuvat arvoista ja ideologiasta.

Joiltakin osin Carterin ja kumppaneiden ohjelma tuntuu listalta itseäänselvyyksiä. Carter toteaa: »The poem cannot be fully interpreted only by reference to the linguistic context of discourse.» (S. 69.) Ehkä tällaisia julistuksia tarvitaan, todistaahan kaunokirjallisuuden kielen tutkimuksen käytäntö usein päinvastaisesta. Oma ja kollegojensa tapaa selvittää analyysinsä etenemisen vaiheita Carter perustelee pedagogisilla tavoitteilla: diskurssistilistiikkaa opiskelevan on syytä pysähtyä pohtimaan, mitä on tekemässä.

Kokoelman opettavimpia artikkeleita on Roger Fowlerin analyysi Dickensin Kovia aikoja -romaanin henkilöiden ja kertojan puheesta. Fowler perustaa tarkastelunsa Bahtinin polyfonisen romaanin käsitteeseen. Kriitikot ovat suhtautuneet Dickensin romaanin »moniäänisyyteen» kovin eri tavoin. Fowler osoittaa, miten taitavasti Dickens on pystynyt hyödyntämään romaanimuodon sallimaa polyfoniaa henkilöidensä luonnehdinnassa. Tärkeää ei ole esimerkiksi se, puhuvatko romaanihenkilöt edustamansa yhteiskuntaluokan ja aikakauden käytänteiden mukaisesti vaan se, että kirjailija on pystynyt antamaan heille kullekin oman puheenparren, symbolisen kielimuodon. Eri puheenparret yhdistyvät romaanissa sosiaalisia suhteita ja yhteiskunnan rakennetta kuvastavaksi diskurssiksi, jossa vaihdokset sosiolektista ja tyylistä toiseen ohjaavat lukijan tulkintoja. Samaa Dickensin romaania tarkastelee artikkelissaan myös Jean Jacques Weber, joka analysoi systeemifunktionaalisen kieliopin käsittein sen

modaalaisia aineksia.

Tekstinosien välisten suhteiden analyysille on kokoelmassa omistettu kaksi artikkelia. Winifred Crombien analyysi Miltonin Areopagitan loogisista ja assosiativisista suhteista on onnistunut mutta ajaa pohtimaan, miksi argumentoinnin retoriikkaa esitellään nimenomaan Miltonin tekstin avulla. Samanlainen ajatus tulee mieleen, kun lukee Michael Hoeyn taidokasta analyysia Donnen runosta A Hymne to God the Father. Artikkelit esittelee Hoeyn ja hänen kollegojensa kehittämää kirjoitetun diskurssin kuvausmallia, jossa keskeistä on ajatus tekstin ja lukijan dialogista. Hoey huomauttaa siitä, että vaikka lauseiden välisiä suhteita olisikin rajallinen joukko, jokainen teksti rakentuu ainutkertaisella tavalla. Hän lisää kuitenkin, että kulttuurissa on aina joitakin vallitsevia diskurssin rakentumisen tapoja. (S. 124.) Hoey käsittelee artikkelissaan monia kiintoisia tekstinosien välisten suhteiden kuvausta koskevia kysymyksiä, mutta samat kysymykset nousivat varmasti esiin jotakin muutakin tekstiä kuin Donnen runoa tarkastellessa. Analyysi esittelee runon yleisiä tekstuaalisia ominaisuuksia mutta ei vangitse sanataideteoksen ainutkertaisuutta.

Sama into osoittaa, että lingvistisen pragmatiikan käsitteistö ja diskurssintutkimuksen kuvausmallit pystyvät myös kaunokirjallisuuteen ja että yleensäkin kaikkea kielenkäyttöä ohjaavat pragmaattiset periaatteet ovat löydettävissä myös kaunokirjallisista teoksista, näkyy myös kokoelmaan sisältyvissä dialogia ja draaman analyysia käsittelevissä artikkeleissa. Kun Paul Simpson analysoi Ionescon Oppitunti-näytelmää, hänen tarkastelunsa pääsisältö on se, että kohtelaisuutta ja kasvojen säilyttämistä on mahdollista tutkia myös ns. absurdissa teatterissa. Simpsonin analyysi on kyllä kiinnostava, ja pragmatiikan perusteeksiin perehtymätön saa nimiä jo entuudestaan havaitsemilleen asioille, mutta artikkelin tarkoitus jää epäselväksi.

Kirjallisuutta

Mick Shortin diskurssianalyysin ja draaman analyysin suhteita pohtiva tutkimus on kokoelman laajin ja perusteellisin artikkeli. Myös Short käy tunnollisesti läpi viime vuosien pragmatiikan saavutuksia ja antaa samalla havainnollisia esimerkkejä elävistä näytelmistä. Shortin artikkelista oppii enemmän kuin muista mm. siksi, että hän päättää sen Pinterin pienoisenäytelmän tarkkaan, esiteltyjä käsitteitä yhtä aikaa soveltavaan analyysiin. Näin pragmaattiset periaatteet eivät jää irrallisiksi ja yksinäisiksi olioiksi, joita lukijan tulisi haeskella eri teksteistä, vaan Short opastaa lukijansa näkemään, miten ne toimivat yhdessä. Shortin artikkelin suurin anti kirjallisuuden kielestä kiinnostuneelle kielen-tutkijalle on kaunokirjallisuuden viestintätilanteen poikkeuksellisuuden korostaminen. Short huomauttaa tekstin rakentumista ja tulkintaa säätelevien konventioiden merkityksestä (s. 143). Näytelmän vuorosanoja tutkivan on mm. hyvä muistaa draaman henkilöiden ja yleisön erilaiset mahdollisuudet tulkita kuulemaansa (vrt. s. 153).

Joycen romaanin Taiteilijan omakuva nuoruudenvuosilta dialogijaksoja tarkasteleva Michael Toolan tähdentää Shortin tavoin kirjallisten konventioiden huomioon ottamisen merkitystä. Mutta hän muistuttaa myös, että vaikka kirjallisuuden kieli onkin »siistittyä» kieltä, sitä ohjaavat kielenkäytön ja keskustelun yleiset periaatteet. (S. 195.) Toolan analysoi artikkelissaan Joycen romaanin päivälliskeskustelua Deirdre Burtonin diskurssinkuvausmallin (ja yleensä englantilaisen diskurssintutkimuksen käsitteistön) avulla. Keskusteluun sisältyvän kertomuksen tarkastelussa hän käyttää puolestaan Labovin esittämää kertomuksen rakennemallia.

Language, discourse and literature on hyvin toimitettu oppikirja. Jokaisen artikkelin alussa on sen pääkohtien lyhyt esittely, ja kirjoitusten jälkeen seuraa analyysitehtäviä. Hyvä toimitustyö näkyy myös siinä, että kirjoittajat viittaavat toistensa artikkeleihin ja niissä esitel-

tyihin käsitteisiin. Kirjan alussa on kirjoittajien lyhyt esittely ja lopussa varsinkin kielen tutkimusta huonommin tuntevalle hyödyllinen sanasto. Sanaston käyttökelpoisuutta tosin vähentää sen epätasaisuus. Teoriakohtaiset termit ja jo vakiintuneet kielen- ja tyyliintutkimuksen käsitteet ovat siinä sekaisin, esillä yhdenvertaisina. (Etenkin Sinclairin ja Coulthardin diskurssin kuvauksen ja Hallidayn systeemikieliopin termistöä esitetään yleisinä totuuksina, taustateoriaa mainitsematta.)

Vaikka Carterin ja Simpsonin koelmaa voi syyttää teoreettisesta ahdasalaisuudesta, pitäytymisestä englantilaiseen diskurssintutkimukseen ja puheaktiteoriaan sekä muuhun jo kuluneeseen pragmatiikan kalustoon, se kykenee tarjoamaan myös tuoreita näkökulmia sekä kaunokirjallisuuden että muidenkin tekstien tutkimukseen. Kirjan antoisinta ainesta ovatkin siinä esitetyt tulevaisuuden näkymät intertekstuaalisesta, tieteidenvälisestä ja lukijakeskeisestä stilistiikasta. Selvimmin näitä vaatimuksia esittää David Birch artikkelissaan *Working effects with words*. Hänen mukaansa intertekstuaalisen »lukijan stilistiikan» tarkoituksena ei ole vain osoittaa kielen tasojen ja kirjallisten keinojen yhteyksiä vaan sen tulee kiinnittää huomionsa myös lukijan tekstien välillä havaitsemiin yhteyksiin (s. 274). Siitä, miten näitä näköaloja voisi hyödyntää itse tutkimuksen teossa, ei *Language, discourse and literature* kykene tarjoamaan kuin niukkoja maistiaisia tavanomaisempien analyysien lomassa.

Lingvisteille Carterin ja Simpsonin antologia antaa lisää rohkeutta lähestyä kaunokirjallisia tekstejä, osoittaa työkalustomme käyttökelpoisuuden, rajat ja mahdollisuudet. Kirjallisuudentutkijoita se toivottavasti auttaa näkemään, mikä on lingvistille mahdollista, mikä ei, millaista apua kielenkäytön tutkimus voi antaa kaunokirjallisten tekstien tulkin-

JYRKI KALLIOKOSKI